

és

b) a tulajdonát képező (a kezelésében, használatában álló)
..... városban, községben fekvő, az ingatlannyilvántartásban hrsz(-ok) alatt
felvett (a jelen megállapodáshoz csatolt megosztási vázrajzon megjelölt)

..... műv. ágú ha m² kat. t. jövedelmű
..... műv. ágú ha m² kat. t. jövedelmű

Összesen: ha m² kat. t. jövedelmű
földek tulajdon- (kezelői, használati) jogát egymásnak kölcsönösen átengedik és az így cserébe kapott földeket
elfogadják.

A cseréföldek birtokába a felek kölcsönösen 19..... hó napjával lépnek és ettől kezdve viselik azok
közterheit.

A földcserével kapcsolatban az értékkülönbözet (zöldleltár stb.) megtérítésével és a térítés módjában az
alábbiak szerint állapodunk meg:

.....
.....
.....

Egyéb kikötések

.....
.....
.....
.....

Ez a megállapodás az 1976. évi 23. tvr. alapján illetékmentes.

Felek kijelentik, hogy ez a megállapodás közöttük önkéntesen jött létre, és akaratukkal mindenben meg-
egyezik. Tudomásul veszik, hogy a tulajdon- (kezelői, használati) jog változását a földhivatal a megállapodás
alapján az ingatlannyilvántartásba bejegyzzi. Ezért a megállapodást példányban aláírták.

..... 19..... hó napján.

.....
(a cserében érdekeltek aláírása; tulajdonközösség
esetén valamennyi tulajdonostársé)

Nyilatkozat:

Fenti önkéntes földcseréhez hozzájárulok.

.....
[a cserében érdekelt szövetkezet vezetőségének (igazga-
tóságának) más szervezet esetében közvetlen felügyeleti
szervének aláírása]

* (A nem kívánt szövegrészeket törölni kell.)

SZAKIRODALOM

A Hadtörténelmi Térképtár újabb térképtörténelmi hasonmás kiadványsorozata

Az 1976. évi könyvhét első napjaiban hagyta el a sajtót a Hadtörténelmi Térképtárnak 6 lapból álló térképtörténelmi hasonmás kiadványsorozata. Néhány éven belül ez a harmadik magyar térképkiadvány-sorozat, amely hazánkról, illetve annak egyes tájairól készült régi térképek hasonmásainak forgalomba hozásával elmélyíti a haza szeretetét, és ugyanakkor bensőséges kapcsolatot teremt a régi térképek és kedvelőik, tanulmányozóik, gyűjtőik között.

Az úttörés érdeme ezen a téren — kétségtelenül — az Országos Széchényi Könyvtáré, illetve a Helikon Kiadóé és a Kartográfiai Vállalaté. Az utóbbiak jelentették meg elsőként — *Cartographia Hungarica I.* — címen, *Nemes Klára* válogatásában, az 1528 és kb. 1778 között eltelt 250 év során hazánkról megjelent legszebb térképek hasonmásait [1]. Ebből a negyed évezredet felölelő korszakból, amikor a királyi Magyarország területének a fele török megszállás alatt volt, az erdélyi fejedelemség egésze pedig a török szultánok kénye-kedvének kiszolgáltatva kereste a legkisebb politikai és katonai nyomás megvásárlásának lehetőségét, számos, hazánkat ábrázoló térkép maradt ránk. Közülük azon-

ban kevés a magyar ember alkotása. Ebben az első sorozatban egyedül *Lazarus Rosetus* (Lázár kanonok, közismertebben *Lázár deák*) 1528. évi „*Tabula Hungariae...*”-ját és *Zsámboky János* bécsi egyetemi tanár 1571. évi Magyarország-térképét készítette hazánk fia.

Ezt a kezdeményezést folytatta a magyarországi régi térképek hasonmás kiadásának második sorozatában megjelent 4 térkép, amely az International Cartographic Association keretén belül megalakult Magyar Térképtörténelmi Munkacsoport titkárának, *Csendes László* alezredesnek, a Hadtörténelmi Térképtár vezetőjének indítványára — a Hadtörténelmi Intézet kiadásában jelent meg [2].

Az eddig említett két sorozat térképei (kettő kivételével) nem magyar —, hanem csak Magyarországot ábrázoló mappák. Mint „hungarica” anyag érdekelnek bennünket, sőt nagyon is értékesek mind földrajzi, mind kartográfia-, had- és köztörténelmi szempontból, de nem tudják feledtetni azt a tényt, hogy a régi térképeket szerető közönség ezeken a hasonmás példányokon keresztül még mindig nem lát bele a XVI—XIX. századi hétköznapi magyar mérnöki, illetve földmérői és térképész tevékenység mesterségbeli titkaiba; ily módon nem ismerheti meg annak sem módszereit, sem eredményeit. Ezért üdvözljük különös örömmel a most meg-

jelent 3. sorozat hat hasonmás térképlapját, mert ezzel a válogatással *Csendes László* — véleményünk szerint — az egész kiadványsorozatot a várt leghelyesebb útra segítette.

A jelenlegi kiadványsorozat időrendileg — bizonyára tekintettel az 1975-ös kettős *Mikoviny*-jubileumra! — három nagyon szép *Mikoviny*-mappával kezdődik.

1. Hont vármegyének *Mikoviny* szerkesztette térképéből a Hadtörténelmi Térképtár két kifogástalanul szép példányt is őriz. Mindkettő a *Bél Mátyás*-féle nagy földrajzi mű számára készült, a *G. D. Chr. Nicolai*-féle rézmetszetről. A megyehatárok kézzel színezettek. Nagyságuk: 55×40 cm kül-, illetve 52×38 cm belméretű. Megállapítható, hogy az ebben a sorozatban sokszorosított Hont vármegye térképe nem a *Bél*-féle kötetből való, ti. hajtogatás nyoma a lapon nem látható. Mivel pedig eredetije a bécsi Kriegsarchiv gyűjteményéből került hozzánk (jelzete: B IX. a. 622), nyilvánvaló, hogy a XVIII. században az Udvari Haditanács térképgyűjteményének darabja volt.

A térkép kartográfiai megbízhatóságát *Mikoviny Sámuel* asztrogeodéziai észlelései biztosítják; s hogy az a rézbemetszés során sem torzult, *Nicolai* érdeme. A metszet finom domborzatrajzát a hasonmás-nyomat kellő érzékelhetőséggel, sőt talán az eredetit is meghaladó finomsággal adja vissza. A metszet 1734 és 1735 között készült 1 : 165 600 méretarányban. A megyehatárok kézzel színezettek.

2. A sorozat második darabja Északnyugat-Magyarország térképe. 1739-ben, a pestisjárvány idején készült, hogy a hatóságok feltűntethessék a veszedelmes járvány miatt elrendelt zárlatok (kordonok) határvonalait. Mindez a térkép felirataiból is kiolvasható.

Ez a térkép $83,7 \times 75,7$ cm kül-, illetve 80×71 cm belméretű. Jelzete: B IX. a. 537. Méretaránya: 1 : 216 000.

Ugyanez a mappa Bécsben is megtalálható az *Albertina*-gyűjteménynek abban a kollekcijában, amely VI. Károly osztrák császár² személyes használatára készült [3]. A bécsi példány azonban olyan sötét rajzú, hogy részletesebb tanulmányozásra alkalmatlan. A Hadtörténelmi Térképtár példánya ezzel szemben nagyon tiszta rajzú. Hasonmás példányáról elmondható, hogy a sokszorosított másolatok az eredeti példány szépségét és tökéletességét is felülműlják.

E térképet *Mikoviny*nek egy — feltehetően sajátkezü rajza díszíti. Tárgya szerint *Mikoviny*t és segédjét ábrázolja földrajzi helymeghatározás közben. A térképet tulajdonképpen ez a nagy gondnal kidolgozott tudománytörténeti vonatkozásban különösen jelentős ábra teszi fölöttébb értékessé.

3. A *Jász- és Kun kerület térképe* a jelen sorozat harmadik darabja. A térkép jelzete: B IX. a. 623. Nagysága: $72,5 \times 53,5$ cm kül-, illetve $68,5 \times 52$ cm belméretű. Tájolása, miként azt egy oda rajzolt mérnöki iránytű mutatja, északi. Méretaránya kb. 1 : 121 500.

Az igen jó karban levő, mértéktartóan színezett térkép kerete mentén Szolnok, Apc (Abtzt), Tótfalu, (Kál-) Kápolna, (Tápió-) Szent Mártony, Újszászi stb. helyezkednek el. A sötétbarna határvonalon belüli „Jász falvak” a következők: Fél Szaru, Árok Szállás, Gál Sz. György, Jász Berény, Pr. (aedium) Ága, Boldog Asszony halma, Jász Dósa, Pr. Négy Szállás, Jákó halma, Mihálytelek, Jász Apáti, Kis Ér, Alsó Sz. György Jász Ladány és Pr. Boldogháza.

A falvak és városok helyszínrajzszerűen, *Mikoviny* jól ismert modorában kerültek a térképre. Szolnok vára alaprajzszerűen tűnik fel. (A bécsi Hofkammerarchivban Szolnok váráról *Mikoviny*nek külön, részletes helyszínrajza is található). Hatvant ez időben még városfal övezi. A főbb épületek, az erődítmények és a várost védő falak élénk piros színűek.

A Jász kerület XVIII. századi állapotának ez a mappa a legtökéletesebb térképe. A kerület legnépesebb és igazgatásilag is első városa, miként a térképen egy szalag

felirata hirdeti: „Jaz Bereny Jazigum Sedes Primaria”, azaz: „Jászberény, a jásznak rangban legelső szállása”. A térképlap aljára *Mikoviny* a város látképét is oda-rajzolta. (Valóban jól sikerült alkotás!) Kevésbé mondható rajzilag hibátlanak a mappa alsó bal sarkában levő, egy talapzaton álló kőpiramis köré összpontosuló, allegorikus jelenetet ábrázoló parergon. A tengerésztaveszővőn a távoli falvak templomtornyait megcélózgató nőalak a földmérés nemtőjét szimbolizálja. Az elő- és háttérben pásztorjelenet legelésző állatokkal, pásztorral és komondorral. Ez a jelenet művészien fonódik össze Jászberény látképével.

4. Igen szerencsés választás volt a *Mikoviny*-mappák után a vele egykorú *Fucker András* tokaji térképét illeszteni bele a sorozatba negyediknek (mérete: $29 \times 35,5$ cm). Azért volt, mondom, szerencsés választás, mert így közvetlen összehasonlítást tehetünk *Mikoviny* Hont megyéje és *Fucker* Tokaj, Tarcal, Tállya és Mád környéki lapja között. Kétségtelen, hogy *Mikoviny* Hont megyei mappájáé az elsőség. De ne feledjük azt sem, hogy ezen a Hont megyei lapon a domborzat rajzának elsőrendű kivitele *Nicolai* érdeme! *Fucker* kortársa volt *Mikoviny*nek. Foglalkozása szerint eperjesi származású kereskedő, aki 1717-ben Jénában jogot, matematikát és geometria practicát is tanult. Tehát kétségtelen, hogy volt valamelyes szaktudása a térkép-készítéshez.

Elsőnek Sáros vármegye térképét készítette el: 1733-ban már kereskedelmi forgalomban volt. *Fodor* szerint [4] nem lehetetlen, hogy ez a legelső magyar térkép, amelyet magyar földön nyomtattak ki. Ez a sejtés azonban még nagyon problematikus dolog. Ugyancsak *Fodor* szerint ennek a térképnek egy eredeti példánya az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának tulajdona, egy elsőkézből készült másolata pedig a keszthelyi Festetics-levéltár tulajdona volt. Ha ez így igaz, akkor e másolatnak is az OSZK térképgyűjteményébe kellett kerülnie. (Idővel ezt a kérdést is meg kellene vizsgálnunk. Az OSZK Térképtárának rendezése és költöztése miatt jelenleg erre nincs megfelelő alkalom.)

*Fucker*nek mint két térképe átmenet a látkép és az igazi térkép között. A hegyeket halmocskák jelzik, ÉNy-i megvilágítással. Tájolásuk északi. A térkép alján látható alakok ügyeskező kezdő grafikusra és metszőre vallanak.

5. A jelenlegi kiadványok közül ötödikként *Bartholomaeides Lászlónak* 1790-ben készült és 1806-ban kiadott Gömör-megyei térképéről kell szólnunk. Ez a térkép eléggé kezdetleges térképnek is, de még inkább metszetnek. Szerkesztője saját maga metszette. Valószínűleg első ilyenemű kísérlete.

Csendes László mégis helyes érzéssel sorolta be éppen ezt a mappát a jelenlegi kiadványok közé. *Bartholomaeides* L. szóban forgó térképe ugyanis több szempontból is figyelmet érdemel.

Mindenek előtt tartalma miatt. A fölöttébb kezdetleges rajzú, de kartográfiailag helyesen megszerkesztett térképen falvak (tornyot viselő köröcskével), várak, városok, parochiális és kisebb falvak, tanyák, hámorok, papírmalmok, savanyúforrások, közutak, postaállomások, járási határok láthatók. A jobb alsó sarokban, pedig a megye nemzetiségi csoportjai vonulnak fel tudományosan is elemezhető és feldolgozható, egyébként azonban kezdetleges rajzokon. Az ábrázolt személyek (balról jobbra) a következők: cseh leányok, Balog községből; rimaszombati parasztasszony; jobbágy a megye déli részéből, viaszáros Balog község környékéről; kecskepásztor a Garam völgyéből; jobbágy ugyanonnan.

A térkép alsó negyedében az *Aggteleki* barlangról a legelső sokszorosított térképet találjuk 1 : 5600 méretarányban. Kivitele nagyon kezdetleges, de barlangjáratok mellé írt számok és hosszabb feliratok a tájékozódást biztosítja teszik [5]. Az „Ag” szótag egy „g”-vel nem elírás, hanem annak bizonyítéka, hogy a barlang környékét az avarok szállták meg. Az „ak”, „ag” altáji török szó; jelentése: fehér, fényes, ősz. Ak (ag-) telek tehát ómagyarban vagy avar nyelven: „fehér telek” jelentésű, amit a fehér dolomitkörnyezet magyaráz. (Vö.: kirgiz: ak-szakał = ősz szakállú = bírő.)

¹ 1975-ben volt *Mikoviny Sámuel* születésének 275., halálának pedig 225. évfordulója.

² Azonos *Mária Terézia* atyjával, III. Károly magyar királlyal.

6. Végül a hatodik lap az 1766 és 1785 között készült I. katonai felvétel lapjai közül a mohácsi csatateret és környékét feltüntető 1 : 28 800 méretarányú szelvényt ábrázolja.

Az I. katonai felvételtől *Borbély Andor* és *Nagy Júlia* kitűnő összefoglaló ismertetése [6] óta annyian és annyszor írtak, hogy ez a nagyszerű, a maga korában európai vonatkozásban is élvonalban állónak számító vállalkozás ma is közismertnek mondható [7]. Ezért a mű taglalását e helyütt mellőzzük. Ellenben emeljük ki azt, hogy a szelvény sokszorosítása mind térképrajzában, mind feliratában, mind színeiben olyan tökéletesen sikerült, hogy feltétlenül jobbnak, tudományos vizsgáldás céljából használhatóbbnak ítéltető az eredetijénél.

E szelvény láttán önkénytelenül felmerül e sorok írójában az a gondolat: nem jött-e el az ideje annak, hogy *Kogutowicz Károly*, néhai szegedi egyetemi tanár és *Győrffy István* professzor, kiváló néprajztudósunk közel 60 évvel ezelőtti kezdeményezései után most keressük meg a lehetőségét annak, hogy a hazánk területét ábrázoló szelvények hasonmái — önálló sorozatként — mielőbb megjelenhessenek. Nem nehéz megjósolni, hogy a kiadványnak óriási tudományos, pedagógiai és erkölcsi sikere lesz.

További javaslatként említem: a válogatással összegyűjtött kiadványsorozatok — a kiadóktól függetlenül — helyes lenne egységes címmel (pl. „Cartographia Hungarica I., II. ... stb.”) megjelentetni. Nem vagyunk olyan nagy ország, hogy minden könyvtárunk, térképtárunk címében is elkülönülő önálló sorozatban ismertesse szép, régi térképeit. A térképek mellé (a borítékra, tasakba) elhelyezett tartalomjegyzék, feltüntetve a kiadó intézmény nevét, minden kérdésre kellő választ adhatna.

Összefoglalva a mondottakat: megállapíthatjuk, hogy a régi magyar térképeknek ez a harmadik gyűjteménye a leghelyesebb útra vezette a „Cartographia Hungarica” típusú kiadói vállalkozásokat. A Magyar Néphadsereg Térképészeti Intézete pedig — a sokszorosítás terén — olyan magasrendű munkát teljesített, amely minden vonatkozásban világszínvonalon áll, és a hasonló jellegű legkiválóbb nyugati kiadványokkal is felveszi a versenyt.

Dr. Bendefy László

IRODALOM

1. *Nemes K.*: Cartographia Hungarica I. (Editio prima) Bpest. (é. n.).
2. *Bendefy L.*: A Hadtörténelmi Intézet új térképtörténeti kiadványai = Hadtört. Közl. 22/2 sz. Bpest. 1975.
3. *Bendefy L.*: Mikoviny Sámuel megyei térképei, különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár kéziratának Mikoviny-térképeire = MTA Könyvtárának Kiadványai, 71–72. sz. Bpest. 1976.
4. *Fodor F.*: A magyar térképírás, I. kt. Bpest. 1952.
5. *Pihál K.*: Sartory József Aggteleki-barlang térképezése = Geod. és Kart. 1975/5.
6. *Borbély A.* — *Nagy J.*: Magyarország első katonai felvétele II. József korában = Térképészeti Közl. 2. évf. Bpest. 1932.
7. *Gazdag L.*: Útitársunk a térkép. Bpest. 1969.

Csendes László: Országleírás: földrajz, történelem (1782–1785). Bpest. 1975. — A Hadtörténelmi Múzeum kiadása, 160 old. 45 × 58 mm méretű minikönyv, teljes bőrkötésben.

Az általában „Josephinische Aufnahme” néven emlegetni szokott I. katonai felvétel nemcsak kartográfiai téren hagyott késői nemzedékekre pótolhatatlan értékű térképészeti anyagot. A hozzá tartozó Országleírással („Landesbeschreibung”-gal) a térszíni viszonyok változatos körülményeinek olyan kiegészítését adja, amely a maga gazdagságában és színezettségében a térképeken semmiképp sem lenne feltüntethető.

Igaz, hogy a leírás katonai szempontok figyelembevételével készült, de a hadászat követelményei a XVIII. század végén sokkal inkább hozzá voltak kötve a térszíni viszonyokhoz, mint napjainkban. A katonaság

személyi- és állatállománya elszállásolásának, élelmezésüknek a terepen való megoldásának ismerete végezt a gyalogos és lovas menetszlopok mozgási lehetőségeinek, a szekerező egységek igényeinek korlátokat szabó viszonyoknak feljegyzésére, a folyókön való átkelési lehetőségek pontos megadására, az álló- és folyóvizek jégviszonyainak feltüntetésére stb.-re feltétlenül szükség volt. De éppen ez a sokrétűség teszi ezt a művet a mai természetkutatók, demográfusok, etnográfusok, hidrológusok, történészek, mérnökök és geográfusok számára a 200 évvel ezelőtti viszonyok ismeretének valóságos kincsesbányájává.

Az eredeti országleírás német nyelvű. Ezt már többen is ismertették: az osztrák szakirodalomban részletesen *Josef Paldus* ezredes; ennek rövidített változata megjelent a Hadtörténelmi Közlemények 1917. évi kötetében. Magyar nyelven *Eperjessy Kálmán* méltatta az Agrártörténeti Szemle 1961. évi 3–4. számában. *Eperjessy* érdeme, hogy ez az igen nagybecsű kéziratot mű fényképmásolatban már az 1920-as évek végén elkerült hazánkba. Néhai *Erdei Ferenc* akadémikus megbízásából *Eperjessy* nyomásra kész állapotba hozta a „Landesbeschreibung” hazánkra vonatkozó részének teljes szövegét és — mint az anyag legjobb ismerője — megírta a leírás használatához szükséges bevezető tanulmányt. Az 1782–1785. évi „Landesbeschreibung” kiadása azonban *Erdei Ferenc* sajnálatosan korai halála miatt elmaradt.

Csendes László alezredes, hadtörténész, ebben a kis könyvében magyar részről elsőnek elemzi katonai és hadtörténelmi szempontból ezt a hallatlanul nagybecsű anyagot. Bevezetésül szól az országleírás forrásértékéről, valamint annak történelmi előzményeiről; majd a leírás szükségességéről és elkészítésének körülményeiről. Egy kis fejezet a távolságok és az azok legyőzéséhez szükséges időtartam viszonyával foglalkozik; a távolsági adatokat a térképek lépésekben, illetve órákban adják meg. Háromféle órát említenek: a normális órát, ez 5000 lépés, vagyis 3750 m. Nehezebb terepen a 4750 lépést tartalmazó „kis órában” számolnak, ez 3564 m. Az alföldi síkságon, s általában a könnyű terepen 6000 lépést számítottak „egy erős órában”, ami 4500 m. (Ha meggondoljuk, hogy 200 évvel ezelőtt milyen terhet kellett egy gyalogosnak a hátán cipelnie, ezek a normafokozatok nagyon komoly teljesítményt jelentenek!)

A továbbiakban foglalkozik a tanulmány az országleírásban található települések ismertetésének módjával; majd az álló- és folyóvizek, a tavak, mocsarak és folyók részletes értékelésével és katonaföldrajzi elemzésével, az erdők és források leírásával.

A művet a településekről készített névmutató és bőséges jegyzetanyag egészíti ki.

A kiváló szerzőnek ez a második minikönyve. Ugyanis 1969-ben jelent meg tőle „A magyar katonai térképező csoport” címen egy 72 oldalt és 14 térkép- és fényképmellékletet tartalmazó mű, kb. hasonló nagyságú formában, ugyancsak a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum kiadásában.

Dr. Bendefy László

Róma (kb. 1 : 22 000) Bp. 1968. Kartográfiai V. 47 × 68 cm

Bécs 1 : 20 000 Bp. 1969. Kartográfiai V. 47 × 68 cm

Moszkva (méretarány nélkül) Bp. 1971. Kartográfiai V. 47 × 68 cm

München 1 : 22 000 Bp. 1971. Kartográfiai V. 47 × 68 cm

London 1 : 12 500 Bp. 1972. Kartográfiai V. 47 × 68 cm

Párizs 1 : 11 400 Bp. 1973. Kartográfiai V. 47 × 68 cm

Nápoly 1 : 10 000 Bp. 1975. Kartográfiai V. 47 × 68 cm

Dubrovnik 1 : 1700 Bp. 1976. Kartográfiai V. 47 × 68 cm

Velence 1 : 8300 Bp. 1976. Kartográfiai V. 47 × 68 cm

A közelmúltban jelent meg a Kartográfiai Vállalat külföldi városokat bemutató térképsorozatának kilencedik tagja: Velence. Ennek a legújabb térképnek megjelenése alkalmából érdemes az egész sorozattal foglal-